

הרב יוחאי יחיא הודאת בע"ד במקום שחב לאחרים

ראשי הפרקים

- א. חב לאחריני וחשש קנוניא
- ב. בגדר חב לאחריני
- ג. נאמנות אף כלפי אחרים
- ד. שני דינים: נאמנות ואגן סהדי
- ה. באור בדברי הרמב"ם

א. חב לאחריני וחשש קנוניא

איתא בב"מ יב,ב

מצא שטרי חוב אם יש בהן אחריות נכסים לא יחזיר מפני שבית דין נפרעין מהם אין בהם אחריות נכסים יחזיר שאין בית דין נפרעין מהן.

ובגמרא – במאי עסקינן אילימא כשחייב מודה כי יש בהן אחריות נכסים אמאי לא יחזיר הא מודה ואי כשאין חייב מודה כי אין בהם אחריות נכסים אמאי יחזיר נהי דלא גבי ממשעבדי מבני חרי מגבא גבי לעולם כשחייב מודה והכא היינו טעמא דחיישינן שמא כתב ללות בניסן ולא לוח עד תשרי ואתי למטרף לקוחות שלא כדין אי הכי כל שטרי דאתו לקמן ניחוש להו הכי כל שטרי לא ריעי הני ריעי.

ויש להקשות – בהא דאמרי אילימא כשחייב מודה אמאי לא יחזיר ומאי קושיא הא לא מהני הודאתו לגבי לטרופן מנכסים משועבדים דהו"ל הודאת בע"ד במקום שחב לאחרים דאינו נאמן וכיון שחב הוא ללקוחות מאי מקשינן הא חייב מודה יחזיר אפילו כי יש בהן אחריות נכסים?

ובקוב"ש ב"ב אות תרנב וכן הוא בקוב"ש ח"ב סי' ג (וכן בדיני מיגו אות ט) – כתב לבאר דהא דבעינן לחשש קנוניא וכן לס"ד דלא חיישינן לקנוניא ולא הוי הודאת בע"ד דחב לאחריני דהוא משום דלגבי לקוחות הו"ל כאיני יודע אם פרעתוך כיון שהיה ודאי חיוב וספק אם היה פרעון או לאו א"כ יש להם ללקוחות להתחייב אפילו בלא הודאתי מדין איני יודע אם פרעתוך, ונמצא דאין הודאתו מחייבת את הלקוחות אלא מדין איני יודע אם פרעתוך הוא דחייבים.

והא דבאין חייב מודה אין נפרעין מן הלקוחות הוא משום דטענינן ללקוחות פרוע וטענינן הוי כטענת ברי וכמ"ש הרא"ש פ"ב דכתובות וא"כ לא הוי כאיני יודע אם פרעתיך אלא הוי טענת ברי שהיה פרעון. והיכא דהלוה קמן ומודה שלא פרע דאמרינן בגמרא דאי חייב מודה אמאי לא יחזיר ולא טענינן ללקוחות הוא משום דכיון שהלוה בפנינו ואינו טוען א"א לטעון ללקוחות דדין טענינן של הלקוחות הוא מכח המוכר להם ואין להם דין טענה עצמי אלא מכחו הם באין וכיון שהוא עצמו לפנינו ואינו טוען לא טענינן להו.

ואביי משני, דחיישינן לפרעון ולקנוניא, דכיון דחיישינן לקנוניא אמרינן דהא דאינו טוען פרוע הוא משום דעביד קנוניא ולכך אפשר לטעון ללקוחות פרוע דאמרינן דאף הלקוחות באין מכחו והוא אינו טוען פרוע היינו משום דבעי למיעבד קנוניא אבל אם לא היה רוצה לעשות קנוניא היה טוען עכ"ל.

ועי"ש בקוב"ש ב"ב אות תרנג, שכתב לבאר עפ"י דברי הרא"ש בסימן כב דבמצא שטר בין שטרותיו לא חיישינן לקנוניא כיון דליכא ריעותא דנפילה ולכך היכא דשניהם מודים יעשה כמאמרם וקשה דאף דליכא חשש קנוניא מ"מ הו"ל הודאת בע"ד במקום שחב לאחרים ואמאי יחזיר הא חב הוא ללקוחות, ולהמבואר אתי שפיר דכיון דלא חיישינן לקנוניא א"כ כשמודה הלוה שאינו פרוע אין טוענים ללקוחות וחייבים הלקוחות מדין איני יודע אם פרעתיך.

והנה בהא דתרצו בגמרא, דחיישינן שמא כתב ללות בניסן ולא לוח עד תשרי, כתב הרשב"א דהשתא לאו משום דחשדינן ליה שמא משקר ומשום קנוניא אתינן עלה דהא השתא לא ס"ד דחיישינן לקנוניא אלא דמילתא דלא רמיא עליה הוא דכל שכתב ללות ולא לוח דכיר אי לוח מידי אי לא.

הלכך לא מהמנינן ליה.

וקשה אמאי הוצרך לומר דלא דכיר כיון דלא חיישינן השתא לקנוניא הא כיון דחיישינן לשמא כתב ללות בניסן ולא לוח עד תשרי א"כ זקוקין אנו להודאתו, הו"ל הודאת בע"ד במקום שחב לאחרים ואפילו אי לא חיישינן לקנוניא לא יהא נאמן ולא יחזיר.

ובכל הני דוכתי אין ליישב כמ"ש בקוב"ש דהכא כיון דהחשש שמא כתב ללות ולא לוח הו"ל איני יודע אם נתחייבתי ואין לחייב את הלקוחות בלא הודאתו.

והדרא קושיא לדוכתא דהו"ל הודאת בע"ד במקום שחב לאחרני.

ב. בגדר חב לאחריני

והנה בקוב"ש ח"ב בקובץ שמועות אות יא – הקשה מהא דכתב הרשב"א בתשובות המיוחסת לרמב"ן סימן יט – שכתב גבי מצא שטר בין שטרותיו ולא ידע מה טיבו שיהא מונח עד שיבא אליהו דאפילו חייב מודה נמי לא יחזיר דחיישינן לפרעון וקנוניא וכתב להוכיח דחיישינן לפרעון ולקנוניא אפילו היכא דלא נפל וליכא ריעותא דנפילה מהאומר (כתובות יט) שטר אמנה הוא זה אינו נאמן ואוקימנא דקאמר מלוה וכגון שחב לאחרים אלמא כשחב לאחרים אינו נאמן לפסול אפילו השטר שבידו כל שכן הכא שאין נאמן להחזיר לזה השטר שאין בידו במקום שחב לאחרים ואפילו במקום דלא ידעינן בהדיא אי חייב לאחרים או לא חיישינן נמי.

והתם הוא דבעי חב לאחרים ממש משום דאי לאו הכי אי אמנה הוא או פרוע הוא ובעי לאהדורי מאן מעכב אבל הכא דלאו בידו לאהדורי ניהליה כל שאין בידו חיישינן לקנוניא עיי"ש.

מבואר מדבריו להדיא דהא דאינו נאמן כשחב לאחרים הוא מחשש קנוניא, וקשה אמאי בעינן לחשש קנוניא הא הו"ל חב לאחרים ואינו נאמן בהודאתו על אחרים והכא לא שייך איני יודע אם פרעתיך.

ובאר בקוב"ש, דזה לא מיקרי חב לאחרים, דהוא מעיד על עצמו וכיון שנתקבלה הודאתו לגבי עצמו ממילא נאמן גם לאחרים כיון שהדין לגבי אחרים הוא בתולדה מדינו לגבי עצמו. והיינו, דבאומר שטר אמנה כיון שהוא הסיבה של החוב והבעל חוב שלו הם בתולדה ממנו ממילא כיון שמעיד על עצמו הרי הם אינם יכולים לגבות ואינו כמעיד עליהם אלא מעיד על עצמו והם בתולדה ממנו אינם יכולים לגבות.

והנה בסוגיין דקשיא לן, דהו"ל חב לאחרים ולא בעינן לחשש קנוניא, שייך לתרוצי כמ"ש בקוב"ש, דנאמן על עצמו שלא פרע וממילא גובים מלקוחות דהם בתולדה ממנו, שהרי חז"ל תיקנו שבועה למי שבא לגבות מנכסים משועבדים וזה אפילו במקום שהלוה מודה שלא פרע ורואים מזה שלא אומרים שהודאת הלווה תועיל בתולדה לגבות מהלקוחות כיון שכדי לגבות מלקוחות צריך בירור שלא היה פרעון עד רגע ההודאה וזה יש לנו מכח הודאתו בלבד והודאתו אינה מועילה לחייב אחרים.

כן מבואר מדברי הקוב"ש שלגבי סוגיין תירץ דהו"ל איני יודע אם פרעתיך ומבואר דנקט גם כן דבסוגיין לא מהני תירוץ זה.

ומעתה, מאחר שנתבאר דלא שייך הכא לחייב הלקוחות מדין איני יודע אם פרעתיך ונתבאר גם כן דלחייב בתולדה נמי לא שייך למימר בסוגיין, הדרא קושיא לדוכתא אמאי בעינן הכא לחשש קנוניא הוא הו"ל חב לאחרני.

והנה כתב הרמב"ם פ"ב מלוה ולוה ה"ו :

ראובן שהיה חייב לשמעון מאה ולוי שהיה חייב לראובן מאה מוציאין מלוי ונותנים לשמעון לפיכך אם אין לראובן נכסים והיו לו שטרי חוב על לוי ואמר לוי שטר אמנה הוא פרוע הוא והודה לו ראובן אין משגיחין על הודאתו שמא קנוניא הם עושין לאבד זכותו של שמעון אלא ישבע שמעון ויטול מלוי כדין כל טורף שאינו נפרע אלא בשבועה.

ומבואר מדבריו דהא דאינו נאמן כשחב לאחרים הוא משום חשש קנוניא.

וצ"ב לשם מה הוצרך לזה והא כיון דחב לאחרים אינו נאמן ולשם מה בעינן לטעמא דקנוניא וכמו כן קשה בדברי הרשב"א והריטב"א הנז"ל שבארו גבי שטר אמנה דהוא משום חשש קנוניא הוא הו"ל חב לאחרוני.

ג. נאמנות אף כלפי אחרים

ובבית יעקב כתובות יט תוס' ד"ה וכגון – כתב לתרץ קושית ההפלאה על הא דהקשו תוספות דיהא נאמן במיגו דאי בעי מחיל והקשה ההפלאה דהו"ל מיגו במקום עדים דהא חשיב דאיכא עדים בשטר שאינו שטר אמנה דהא חשבינן להו לעדים חוזרים ומגידיים אם כתב ידם יוצא ממקום אחר והיאך והא נאמן במיגו לומר שהוא שטר אמנה הא הו"ל מיגו במקום עדים. ותירץ הבית יעקב על פי דברי הריטב"א דמבואר דכל שאומר לחייב את עצמו היכא דליכא חשש קנוניא הרי זה נאמן אף על אחרים ושפיר מקשו התוספות דכיון דאיכא מיגו ממילא ליכא חשש קנוניא דלמה לו לעשות קנוניא להודות בשקר הרי היה בידו למחול וכיון דליכא חשש קנוניא ממילא הני הודאת בע"ד כמאה עדים כשמודה לחוב בעצמו אף שיש ג"כ חוב לאחרים במקום דליכא חשש קנוניא.

ומבואר מדברי הבית יעקב דס"ל דכל מאי דלא מהכי הודאת בע"ד במקום שחב לאחרים הוא משום חשש קנוניא וכל דליכא חשש קנוניא מהני אף שחב לאחרים. ומשו"ה לא קשיא דהו"ל מגו נגד עדים כיון שהמגו מסיר חשש קנוניא ממילא מהני הודאתו נגד עדים דהודאת בע"ד כמאה עדים דמי. וצ"ב אמאי נאמן לחוב לאחרים היכא דליכא חשש קנוניא, ואולי ס"ל כמ"ש בקוב"ש וכבר נתבאר דא"א לומר כן.

והנה כתב בשו"ע צט, אי לא היה לו שום טענה כנגד השטר אלא שאמר שאין לו במה לפרוע וכו' ואם נראה לו ממון אחר שנשבע שבועה זו ואמר של אחרים הוא או עסק הוא בידי אין שומעין לו, ובש"ך שם סק"א הביא לשון הטור ואם נשבע והשיג ידו יותר על הצריך להוצאתו ואמר שיש עליו חובות לאחרים לא יטלו ממנו האחרים, וכתב הב"ח אבל קודם שהשיגה ידו נאמן כיון שבאותו זמן אינו מפסיד לבעל השטר דהוא אין לו במה לפרוע, וכתב עלה הש"ך ואין נ"ל דמ"מ יש חשש קנוניא דלמא יש לו. ובקצוה"ח סק"ב הביא שהתומים הקשה על דברי הש"ך דכיון שעתה אין לו נכסים מה קנוניא שייכא ביה. וכתב קצוה"ח ולא נהירא דודאי כל שחב לאחרים אפילו במקום דלא שייך קנוניא נמי אינו נאמן וכדמוכח פ' האומר דף סה,ב בקידושין אע"פ ששניהם מודים אין חוששין לקידושין ואמרו שם משום דחב לאחרים, והתם ליכא חשש קנוניא אלא ודאי אדם אינו נאמן בהודאתו אלא היכא דליכא חוב לאחריני אבל היכא דאיכא חוב לאחריני אינו נאמן אלא ע"פ שנים עדים יקום דבר. והיינו דס"ל להקצוה"ח דהא דאינו נאמן לחוב לאחרים אינו משום חשש קנוניא אלא דאין יכול בהודאתו לחייב אחרים. אמנם בכל הני ראשונים הנז"ל מוכח דס"ל דהא דאינו נאמן לחוב לאחרים הוא מחשש קנוניא ובאמת טעמא בעי אמאי לא צדקו דברי הקוצוה"ח דלא נתחדש דין הודאת בע"ד אלא לחוב לעצמו ולא לחוב לאחרים וא"כ מה איכפת לן אי ליכא חשש קנוניא.

ד. שני דינים: נאמנות ואנן סהדי

ובספר זכרון שמואל סימנים לח ולט כתב לבאר הא דבעינן לחשש לקנוניא, די"ל דבהודאת בע"ד איכא שני ענינים, דמלבד דין הנאמנות שנתנה תורה לאדם על עצמו דילפינן לה מכי הוא זה איכא נמי אנן סהדי. דמי פתי יודה שחייב והוא לא חייב. וכיון שהודה על עצמו שחייב אנן סהדי שבאמת חייב הוא לו ולפ"ז כתב דבאמת היכא דחב לאחריני ליכא כלל דין נאמנות דהודאת בע"ד ואף על עצמו אינו נאמן, והא דבעינן לחשש קנוניא הוא משום דאף דליכא דין הודאת בע"ד שהוא מתורת נאמנות על עצמו מ"מ מכח אנן סהדי שודאי חייב אית לן למימר שחייב ויועיל זה גם לחוב לאחרים, ולזה אמרינן דאיכא חשש קנוניא דמה שהודה אינו משום שבאמת חייב אלא כדי לעשות, קנוניא על אחרים וליכא אנן סהדי. ונמצא דבאמת משום דין הודאת בע"ד דילפינן מכי הוא זה כל שחב לאחרים אינו נאמן כלל, ומ"מ היה לנו לחייבו אם לאו דחיישינן לקנוניא משום אנן סהדי.

והשתא מיושב שפיר הא דהקשה קצוה"ח מקידושין סה"ב דלא מהני הודאת בע"ד במקום שחב לאחרים אף היכא דליכא חשש קנוניא, דהתם ליכא נמי אגן סהדי דמה שאמרו שהתקדשו אין בזה משום אגן סהדי שבאמת כך היה, שהרי רוצים הם בכך ואין כאן הודאה לחובתם דנימא דאיכא אגן סהדי וכיון שכן מטעם הודאת בע"ד שהוא דין נאמנות על עצמו אתינן עלה ובהודאת בע"ד כל שחב לאחרים אינו נאמן כלל.

ולפי"ז כתב, דאין ליישב קושיית ההפלאה כמו שיישב הבית יעקב, דהבית יעקב נקט דכל שליכא חשש קנוניא הרי זה נאמן מדין הודאת בע"ד אף שחב לאחרים, וממילא כיון דאיכא מגו וליכא חשש קנוניא הרי זה נאמן על אחרים ולא איכפת לן דאיכא עדים, דבהודאת בע"ד נאמן על עצמו יותר ממאה עדים.

ולפי מה שנתבאר, לא אתי שפיר תירוץ זה, דלהמבואר אפילו במקום דליכא חשש קנוניא מ"מ ליכא דין נאמנות, דבהודאת בע"ד היכא דהוי חב לאחרים, והא דמהני הודאתו אפילו לחוב לאחרים היכא דליכא חשש קנוניא הוא משום האגן סהדי ולא משום דין הודאת בע"ד, ואי חשיב נגד עדים לא מהני האגן סהדי.

והנה יש להקשות לדבריו, דכיון דכל שמודה על עצמו איכא אגן סהדי שחייב דאי לאו שחייב לא היה מודה, א"כ למאי בעינן לדין נאמנות שחידשה תורה שאדם נאמן על עצמו וילפינן לה מכי הוא זה הא בלא"ה כיון שמודה שחייב אגן סהדי שבאמת חייב. ומתוך דברי הגרש"ר נראה דהא דבעינן לקרא דנאמנות דהודאת בע"ד הוא כדי שיהא נאמן אף נגד עדים דאילו משום אגן סהדי היכא דאיכא עדים דפטור לא חשוב הך אגן סהדי נגד עדים, ומשו"ה אמרה תורה דאיכא דין נאמנות של אדם על עצמו דאפילו נגד עדים נאמן.

ה. באור בדברי הרמב"ם

והנה כתב הרמב"ם סנהדרין יח,ו :

גזירת הכתוב היא שאין ממיתין בית דין ולא מלקין את האדם בהודאת פיו אלא על פי שנים עדים וזה שהרג הושע עכן ודוד לגר העמלקי בהודאת פיהם הוראת שעה היתה או דין מלכות היה אבל הסנהדרין אין ממיתין ולא מלקין המודה בעבירה שמא נטרפה דעתו בדבר זה שמא מן העמלקין מרי נפש הוא המחכים למות שתוקעין החרבות בבטנם

ומשליכין עצמן מעל הגגות שמא כך זה ובא ויאמר דבר שלא עשה כדי שיהרג וכללו של דבר גזירת מלך היא עכ"ל.

ודבריו צ"ב לשם מה הוצרך לטעם דמרי נפש הא כיון דגזירת מלך היא שאין אדם נאמן על עצמו למיתה ובעיני שני עדים לשם מאי עיני לטעמא דמרי נפש.

ועל פי דברי הגר"ש ז"ל נראה לומר, דהוקשה לו להרמב"ם, דנהי דאיכא גזה"כ דעל פי שנים עדים יקום דבר מ"מ הא איכא אנן סהדי דאי לאו שעבר עבירה שיש בה מיתת בי"ד לא היה אומר כן ומתחייב מיתה ולזה כתב הרמב"ם שמא מן העמלין מרי נפש ולכך ליכא אנן סהדי.

ויש להעיר על זה דכיון שגזירת מלך היא שאין נאמן על עצמו למיתה א"כ ליכא אף אנן סהדי דכיון שאין דבורו מחייבו מיתה אין ראיה ממה שאמר. והגרש"ר נקט דאף היכא דאין הודאתו מחייבתו נמי איכא אנן סהדי, והיינו דאין האנן סהדי מה שנתחייב מכח הודאתו אלא שאין אדם אומר על עצמו דברי חובה אם אין מתחייב מכח הודאתו.

והנה, בהא דאמרו בגמרא דחיישינן שמא כתב ללוות בניסן ולא לזה עד תשרי ואתי למיטרף לקוחות שלא כדון, הקשה בחידושי הרי"מ, דכיון דהשתא סבירא לן דלא חיישינן לקנוניא והיכא דחייב מודה נקטו בגמרא דנאמן ואפילו בשטר שיש בו אחריות נכסים יחזיר א"כ ה"נ לגבי חשש כתב ללוות בניסן ולא לזה עד תשרי יהא נאמן דלא היה כן ואין השטר מוקדם עיי"ש מה שתירץ.

ולפי כל הביאורים הנ"ל אתי שפיר; דלמה שכתב בקובץ שיעורים דהא דנאמן בחייב מודה הוא משום דהלקוחות חייבים כדון האומר איני יודע אם פרעתיך, א"כ הכא לגבי חשש דניסן ותשרי הו"ל כאומר איני יודע אם נתחייבתי ואין הלקוחות חייבים אלא מכח הודאתו, וכן למה שבאר בקוב"ש דנאמן על עצמו ובתולדה ממנו גובים מן הלקוחות אתי שפיר, דהכא בודאי לא הוי תולדה דהא דטריפת הלקוחות מניסן אינה תולדה מחיובו דלעצם החיוב אין חילוק אם היתה ההלואה בניסן או בתשרי, אמנם כבר נתבאר דבלא"ה לא הוי תולדה וכן מה שכתב בקוב"ש דחייבים מדין איני יודע אם פרעתיך התבאר דלא שייך בנידון דכתב ללוות ולא לזה ואין זה מיישב בסוגייתנו.

ולפי מה שבאר הגרש"ר, דלס"ד דלא חיישינן לקנוניא גובים מן הלקוחות משום אגן סהדי, אתי שפיר, דהכא ליכא אגן סהדי, שהרי אין בזה שום חוב לעצמו אם לוח בניסן יותר מאשר אם לוח בתשרי ואין גורם חיוב לעצמו במה שמודה שהיתה ההלואה בניסן וא"כ בעינן לדין הודאת בע"ד והו"ל חב לאחרים ושפיר אמרו בגמרא דחיישינן שמא לא לוח אלא בתשרי ואינו נאמן על זה.